

Складальнік: Станкевіч А.А
Вучэбная дысцыпліна “Агульнае мовазнаўства”
Другі курс спец. “Беларуская мова і літаратура. Замежная мова
(англійская)”
Раздзел “Метадалогія лінгвістычнага даследавання”

Лекцыя № 5 на тэму
“Спосабы навуковага даследавання. Класіфікацыя лінгвістычных
метадаў”

План

1. Паняцці метаду, методыкі і метадалогіі.
2. Навуковае пазнанне як працэс.
3. Спосабы навуковага даследавання: назіранне, эксперымент, мадэліраванне.
4. Класіфікацыя лінгвістычных метадаў.

Метадалогія як вучэнне аб агульных метадах навуковага пазнання, а таксама сукупнасць метадаў і прыёмаў, якія прымяняюцца ў асобных навук і практычнай дзейнасці, мае выключнае важнае значэнне для тэорыі і практыкі любой навуковай галіны ведаў. Пытанні методыкі даследавання разглядаюцца як у агульнафіласофскім плане, так і пры вырашэнні канкрэтных задач.

Увага да методыкі навуковага аналізу ў наш час выклікана бурным развіццём навукі і тэхнікі, узнікненнем новых галін ведаў на сумежжы розных навук. Гэта абумоўлівае перанос ведаў і методыкі навуковага аналізу з адной навукі на другую, што і вымагае добрага ведання сутнасці і структуры працэдуры навуковага даследавання, авалодвання метадалогіяй, метадамі і прыёмамі аналізу.

Цікавасць да метадаў ў наш час абумоўлена таксама практычнымі задачамі – імкненнем спрасціць, фармалізаваць працэдуру навуковага даследавання, знайсці больш эканомныя і эфектыўныя спосабы пошуку і апрацоўкі інфармацыі.

У сучасным навуказнаўстве важным лічыцца не толькі вынік даследавання, але і найбольш рацыянальныя шляхі яго атрымання. У сувязі з гэтым актуальнай з’яўляецца праблема аўтаматызацыі разумовай працы.

1. *Паняцці метаду, методыкі і метадалогіі.*

У сучасным мовазнаўстве вызначыўся наступны змест гэтых паняццяў: *Метад* у шырокім сэнсе – спосаб падыходу да аб’ектыўнай рэчаіснасці, спосаб пазнання прыроды, грамадства і мыслення. *Метадам* называюць таксама спосаб тэарэтычнага засваення таго, што назіралася і выявілася ў эксперыменце.

Методыка – сукупнасць прыёмаў назірання і эксперыменту.

Метадалогія – прымяненне прынцыпаў светапогляду да працэсаў пазнання. Пазнанне – працэс авалодвання чалавекам законамі развіцця прыроды і грамадства. Пазнанне – бясконцае набліжэнне мысленне да аб’екту. Пазнавальная дзейнасць – адлюстраванне ў нашых тэорыях уласцівасцей прадметаў і з’яў рэчаіснасці, у якой бы абстрактнай форме яны ні выступалі. Спосабы пазнання бываюць агульнымі і прыватнымі. Вызначаецца ўсеагульны, філасофскі метада пазнання. Філасофскі метада – вучэнне аб найбольш агульных законах прыроды, грамадства і мыслення. Ён можа быць матэрыялістычным і ідэалістычным, дыялектычным і метафізічным і г.д. Адпаведнасць навуковага даследавання гэтаму метаду і складае метадалогію. Метадалогія нашага мовазнаўства – адпавядае дыялектычнаму матэрыялізму.

2. *Навуковае пазнанне як працэс.*

Навуковае пазнанне з’яўляецца працэсам і таму ўключае ў сябе некалькі этапаў, некалькі ўзроўняў, якія і складаюць працэдуру навуковага аналізу. Гэта *даследаванне, сістэматызацыя і выклад*. Даследаванне – адкрыццё фактаў або іх узаемасувязі. У працэсе навуковага даследавання вялікае значэнне мае пастаноўка праблемы, стварэнне рабочай гіпотэзы, якая павінна атрымаць эксперыментальнае або тэарэтычнае абгрунтаванне. Пастаноўка праблемы і стварэнне гіпотэзы накіроўваюць даследчую думку, паказваюць, што неадходна даказаць, растлумачыць.

Сістэматызацыя – інтэрпрэтацыя, вытлумачэнне сабранага фактычнага матэрыялу і доказ пастаўленай гіпотэзы.

Выклад – апісанне вынікаў даследавання ў вербальнай або графічнай форме (схемы, графікі, табліцы).

3. *Спосабы навуковага даследавання.*

Навуковае пазнанне ажыццяўляецца рознымі спосабамі даследавання, сярод якіх вызначаюцца *назіранне, эксперымент, мадэліраванне*.

Назіранне (у фізікаў - вымярэнне) – найбольш распаўсюджаны і просты спосаб навуковага даследавання. Назіранне – планамернае, непасрэднае і мэтазгоднае ўспрыманне аб’екту, якое дазваляе адзначыць у прадметах і з’явах нязначныя, на першы погляд, але неабходныя для разумення сутнасці той ці іншай з’явы дэталі, рысы.

Лінгвістычнае назіранне – правілы і тэхніка вылучэння з тэксту або маўленчай плыні пэўнага моўнага факту і ўключэнне яго ў вивучаемую сістэму (катэгорыю).

Эксперымент – навукова пастаўлены вопыт, які дазваляе назіраць за функцыянаваннем вивучаемай з’явы, узнаўляючы яе кожны раз у пэўных умовах. Эксперымент мае тры формы: лабараторны, сацыяльны і мысленны (разумовы). Лабараторны эксперымент больш характэрны для прыродазнаўчых і дакладных навук, але мае месца і ў мовазнаўстве. Гэта эксперыментальная (інструментальная) фанетыка, машынны пераклад, аўтаматычны пошук інфармацыі.

Элементарным лабораторным ручным экспериментам у мовознаўстве з'яўляецца складанне картатэкі. Правілы запаўнення карткі складаюць тэхніку лінгвістычнай выбаркі, а правілы выбаркі і апрацоўкі картак – методыку ручнога лабораторнага эксперымента. Сістэматызаваныя ў пэўнай адпаведнасці з мэтай даследавання карткі ўтвараюць лінгвістычную картатэку – самы распаўсюджаны від лінгвістычнай устаноўкі. Моўны матэрыял, зафіксаваны ў слоўніках і даведніках, з'яўляецца эмпірычнай базай лінгвістыкі. У наш час магчыма стварэнне электроннай базы дадзеных. Актыўна развіваецца корпусная лінгвістыка.

Сацыяльны эксперымент – праводзіцца ў галіне грамадскай дзейнасці з мэтай праверкі той ці іншай гіпотэзы. Гэта можа быць вытворчы, эканамічны, сацыяльны, педагагічны, псіхалагічны, сацыялагічны. У мовознаўстве прымяняюцца педагагічны і сацыялагічны эксперыменты.

Мысленны (разумовы) эксперымент – навукова пастаўлены вопыт, які дазваляе вывучаць аб'ект праз даследаванне яго ўяўляемых мадэлей.

Мадэліраванне заключаецца ў тым, што непасрэдна аб'ект даследавання замяшчаецца другім аб'ектам, яго мадэллю. У мовознаўстве мадэллю называюць тып, узор пэўных тэкставых адзінак (словаўтваральных мадэлі, мадэль сказа). Лінгвістычную мадэль звязваюць таксама са спосабам запісу дадзеных тэксту ў выглядзе сімвалаў або малюнкаў. Даследчыя мадэлі ўзнікаюць у выніку абагульнення, якое адбываецца шляхам абстрагавання ад прыватных уласцівасцей і сувязей аб'екта. Ёсць *мадэлі-ўзоры*, якія фіксуюць тыповыя, паўтаральныя для пэўнай моўнай з'явы прыкметы, абагульняюць фактычны матэрыял (мадэлі структуры сказа, мадэлі парадыгмы форма- і словаўтварэння) і *мадэлі-канструкты* – фармалізаваныя, ідэальныя мадэлі ў структурна-матэматычным мовознаўстве.

Мадэлі прадугледжваюць выкарыстанне спецыяльнага наглядна-вобразнага запісу, які мае вербальныя і невербальныя формы. Вербальныя (слоўныя) формы прадугледжваюць фармуліроўкі. Невербальныя – формулы, чарцяжы. *Формула* – камбінацыя сімвалаў, якая адлюстроўвае аб'екты або ўяўленні пра іх. Формулы сказа : N1 – Vf, SVA, словаўтваральная мадэль.

Чарцёж – графічная выява на плоскасці геаметрычных вобразаў або іх сукупнасці, выкананая лініямі і штрыхамі. Лінгвістычныя чарцяжы – дыяграмы. *Табліца* – абапіраецца на вобраз квадрата, валодае двума вымярэннямі, паказвае апазіцыйную і дыстрыбуцыйную сумяшчальнасць, а таксама класіфікацыйнае размеркаванне моўных адзінак.

Слова	формы				
	род	лік	склон	час	від
дом	+	+	+	-	-
неспакой	+	-	+	-	-
сірата	-	+	+	-	-
чытаю	-	+	-	+	+

Вектарная дыяграма паказвае пры дапамозе накіраваныя адрэзкаў (вектараў, графаў) розныя адносіны паміж элементамі:

Сад →садовы →садоўнік.

Рымскі ←паэт напісаў→ байку.

Дыяграма, якая абапіраецца на вобраз куба валодае трыма вымярэннямі.

Схема – умоўнае абазначэнне праз сімвалы – кругі, квадраты. Схемы складаназлучанага, скаданазалежнага і бяззлучнікавага складанага сказа.

Такім чынам, навуковае пазнанне – працэс, які ўключае даследаванне, сістэматызацыю і выклад. Асноўнымі спосабамі навуковага даследавання з'яўляюцца назіранне, эксперымент і мадэліраванне.

4. *Класіфікацыя лінгвістычных метадаў.*

Усе метады навуковага даследавання падзяляюцца на агульнанавуковыя і прыватнавуковыя, асноўныя і дапаможныя. *Агульнанавуковыя* выкарыстоўваюцца ў розных навук (статыстычны метады, прыёмы класіфікацыі і сістэматыкі), *прыватнавуковыя* – у канкрэтнай галіне ведаў (фізічныя, матэматычныя, хімічныя, лінгвістычныя).

Да *асноўных лінгвістычных метадаў* адносяцца апісальныя, параўнальныя і супастаўляльныя. *Апісальныя* – самы старажытны метады. Узнік яшчэ ў антычным мовазнаўстве, яго асноўная мэта – канстатацыя, апісанне моўных фактаў, іх сістэматызацыя і вывучэнне. Апісальны метады заснаваны на сістэмна-структурным падыходзе да вывучэння мовы. Яму ўласцівы сінранічны аспект аналізу мовы.

Параўнальны метады узнікае значна пазней, у к. 18 - пач. 19 ст. Ён мае дзве разнавіднасці – *параўнальна-гістарычны* (калі даследуецца некалькі роднасных моў з мэтай устанаўлення іх агульнага паходжання і асаблівасцей гістарычнага развіцця) і *гісторыка-параўнальны* (які прымяняецца для вывучэння занакамернасцей гістарычнай эвалюцыі адной мовы на розных этапах яе развіцця). Для яго характэрны дыяхранічны падыход да вывучэння мовы.

Супастаўляльны метады развіваюцца ў к. 19 – 20 ст. Яго прызначэнне – устанавіць агульныя і адметныя ўласцівасці розных моў свету, як роднасных, так і няроднасных. Паколькі пры дапамозе гэтага метаду распрацоўваецца тыпалогія моў, вызначаюцца рознага тыпу іх універсаліі, яго называюць таксама супастаўляльна-тыпалагічным метадам.

Дапаможнымі метадамі, якія выкарыстоўваюцца ў мовазнаўстве, з'яўляюцца метады, засвоеныя мовазнаўствам з іншых навук – статыстычны метады, псіхалінгвістычныя, інструментальныя, метады аўтамычнага абслугоўвання.

Акрамя таго, вызначаюцца так званыя *міждысплінарныя метады*: *Камунікатыўна-прагматычны метады* – уключае прыёмы, якія выкарыстоўваюцца для вывучэння ўжывання мовы гаворачымі ў працэсе камунікацыі ў сувязі з сітуацыяй зносін, для дасягнення паспяховасці камунікацыі і рэгулявання камунікатыўных (маўленчых) паводзін людзей.

Кагнітыўна-камунікатыўны метада – уключае прыёмы, якія выкарыстоўваюцца для вывучэння праблемы ўзаема сувязі *пазнання і зносін*) звязаных з моўнай рэпрэзентацыяй ментальных працэсаў і іх вынікаў у выглядзе ведаў, а таксама інтэрпрэтацыяй атрыманых вынікаў для пабудовы моўнай мадэлі камунікацыі як асновы абмену ведамі.

Літаратура

1. Плотнікаў Б.А. Агульнае мовазнаўства. Мн., 1994.
2. Рагаўцоў В.І. Агульнае мовазнаўства. Магілёў, 2006.
3. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М., 1970.
4. Гируцкий А.А. Общее языкознание. Мн., 2003.
5. Кодухов В.И. Общее языкознание. – М., 1074.
6. Мечковская Н.Б., Норманн Б.Ю., Плотников Б.А., Супрун А.Е. Общее языкознание: Структура языка. Типология языков и лингвистика универсалий. 2-е изд. Мн., 1995.
7. Мечковская Н.Б., Плотников Б.А., Супрун А.Е. Общее языкознание: Сущность и история языка. 2-е изд. Мн., 1993.
8. Рагаўцоў В.І. Гісторыя мовазнаўства. Магілёў, 2005.